

DİN-SAĞLIK İLİŞKİSİ VE "ŞİFA DELİLİ"

Cafer Sadık YARAN (*)

Özet

Son zamanlarda sağlıkla ilgili yeni gelişmeler olmaktadır. Sağlık bilinci artmakta, ultra-preventif tıp gibi yeni tıp anlayışları yaygınlaşmakta ve bunlarda daha sağlıklı bir yaşam için dini inanç, ibadet, ahlak ve maneviyatın da önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Din Felsefesi, iman-akıl ilişkisi, din-bilim ilişkisi, din-ahlak ilişkisi gibi çeşitli değerler ve disiplinler arasındaki ilişkileri konu edinmektedir. Sağlık alanındaki yeni gelişmeleri ve sağlığın önemini dikkate alarak, bu yazıda biz, bu konular arasına "din-sağlık ilişkisi"nin de katılmasını öneriyoruz.

Bu yazıda ayrıca, Tanrı'nın varlığı ile ilgili "şifa delili" diye teleolojik delilin yeni bir versiyonunu geliştirmeyi deniyoruz.

Anahtar Kelimeler: Din-sağlık ilişkisi, "şifa delili"

Abstract

The Relation of Health to Religion and "The Argument from Healing"

There have been new developments in relation to health in recent times. For example, health consciousness has been increased, new concepts of medicine like ultra-preventive medicine are spread out, and they have emphasized the significance of religious faith, ritual, morality and spirituality for a healthier life.

The Philosophy of Religion deals with such subjects as the relation of faith to reason, the relationship between science and religion, and between morality and religion. Taking health seriously and taking the new developments into consideration, we suggest in this article that the "relation of health to religion" should be added to the standart subjects of the Philosophy of Religion.

In addition, we try to develop a new version of the teleological argument called "the argument from healing".

Key Words: The relation of health to religion, "the argument from healing"

*) Prof., Dr., İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
(e-posta: csyaran@istanbul.edu.tr)

"Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O'dur.

Beni yediren, içiren O'dur.

Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur."

Hız. İbrahim (Kur'an-ı Kerim, Şuarâ, 78-82)

Giriş

Bilindiği gibi ondokuzuncu yüzyılın ortalarından bu yana bağımsız bir felsefe (ve bir yönüyle de ilahiyat) disiplini olarak gelişimini sürdüren Din Felsefesi disiplini içinde ele alınan standartlaşmış konular arasında, Tanrı kanıtlamaları ve ruhun ölümsüzlüğü sorunu gibi ilk etapta akla gelen konular yanında, bir de değerler arası ya da disiplinler arası ilişki konuları diye genelleştirilebilecek olan çeşitli konular vardır. Hemen her Din Felsefesi kitabının ana bölümlerini oluşturan bu türden inceleme, araştırma ve tartışma alanlarının başlıcaları, "İman-Akıl İlişkisi", "Din-Felsefe İlişkisi", "Din-Bilim İlişkisi", "Din-Ahlak İlişkisi", "Din-Sanat İlişkisi"dir. Son birkaç on yıldır bunlara Din Felsefesi kitaplarında daha çok Dinsel Çoğulculuk gibi başlıklar altında ele alınan "Dinler arası İlişkiler" konusu da eklenmiş ve hatta son zamanların en popüler konusu haline gelmiştir. Bunların hepsinde de, din veya inanç ile insanoğlunu çok yakından ilgilendiren öteki büyük disiplinler ve vazgeçilmez değerler arasındaki ilişkiye dair farklı felsefi yaklaşımlar ele alınmakta, sorgulanmakta, çözümlenmekte ve sonuçta en makul ve makbul yaklaşım üzerine eleştirel süzgeçten geçmiş bir felsefe üretilmeye çalışılmaktadır. Dikkat edilirse, din ile ilişkisi tartışılan bu alanların her birinin ortak özelliği, insanoğlunun önemseydiği en büyük, en kapsamlı ve en vazgeçilmez değerler arasında bulunmalarındır. Din yanında, akıl, felsefe, bilim, ahlak ve sanatın, insanoğlunun hem bireysel hem de türsel yaşamına anlam kattığı en önemli değerlerinin başında geldiğini kaç sağduyulu kişi inkâr edebilir? Fakat insanoğlu için bu değerler kadar önemli olan ve her zaman (ya da bu zamana kadar) açıkça görülmemiş olsa da bu değerler kadar din ve inanç ile de bağlantısı bulunan başka bir büyük değer (ve disiplin) yok mudur?

Bize öyle geliyor ki, bütün insanlar için "sağlık", en az sanat kadar, en az akıl kadar önemli bir değerdir; sağlıkla ilgili disiplinlerin başında gelen tıp da bilim dendiğinde ilk akla gelen fizik, kimya, biyoloji gibi temel bilimler kadar önemlidir. Sağlığın önemli ve vazgeçilmez bir değer olduğuna kimsenin itiraz edeceğini sanmıyoruz. Bununla birlikte yine pek kimsenin itiraz edeceğini sanmadığımız bir başka husus, belki de bütün dünyada, sağlığa bakışımızın ironik ve paradoksal bir yönü olduğudur. Herkes sağlığın önemli olduğunu söyler ama hemen hemen hiç kimse hasta olmadığı sürece sağlığını da önemsemez; örneğin sporla ilgili her gün sayfalarca gazete okuyan birçok insan, sağlığıyla ilgili belki hayatında çok az şey okumuştur. Bu en azından son zamanlara kadar böyleydi. Şükür ki, son zamanlarda bu tutum hepimiz arasında büyük ölçüde değişmeye başladı ve sağlık bilinci her kesimden insan arasında olağanüstü bir hızla gelişmeye ve yayılmaya başladı. Sağlıkla ilgili kitaplar ve yayınlar belki de insanlık tarihinde ilk defa son zamanlarda en çok satan kitap ve en çok izlenen program rekorlarını altüst etmeye başladı. Bunlar, sağlığın çok büyük değerler arasında ve belki de onların başında olduğunun, en azından kitlesel ve hatta küresel boyutta yeni yeni anlaşılmaya başladığının

apaçık göstergelerinden biridir. Günümüz insanının pek çoğu için artık sağlık eski bir değerinden yeniden keşfidir; insanlar hastalandıklarında sağlıklarını koruma yanında, hastalanmadan önce de gerekli olan sağlık bilincini ve sağlık kültürünü de yeniden keşfetmekte. Bu, olaylara din ve felsefe açısından bakan bizler için de görmezden gelinmeyecek yeni bir gelişmedir.

Bu genel bilinçlenmenin yanındaki ve biraz da ona sebep olan bir başka yeni gelişme, temel sağlık bilimi olan tıp alanındaki yahut anlayışlarındaki yeni gelişmelerle ilgili bu konunun kendi uzmanlarının yaptığı açıklamalarıdır. Bilimsel tıbbın yanında ultrapreventif veya integratif tıp gibi isimlerle nitelenen tamamlayıcı tıp anlayışlarından bahsedilmektedir. Bu anlayışta insan sadece bedeninden ibaret görülmemekte, ruh-beden bütünlüğüne ve ikisi arasındaki karşılıklı uyumun her ikisinin de sağlığı için önemine daha önce görülmemiş derecede vurgu yapılmaktadır. Örneğin Osman Müftüoğlu'nun uzun süre "bestseller" kitaplar listesinin en üst sıralarında kalmış olan *Yaşasın Hayat* adlı kitabındaki alt başlıklardan biri, bu tıp anlayışının hem yeniliğini hem de özelliklerini vurgulamaktadır: "“Ultrapreventif Tıp’ yeni bir kavramdır!” Onun izahına göre bu tıp, “beden ve ruh birliğine; tam bir iyilik halinin, bu ayrılmaz bütünü sağlığı bir işbirliğine bağlı olduğuna inanır.” Başka bir deyişle, bu tıp, “sadece bedensel sağlığın yeterli olmadığına; tam bir sağlamlık düzeyinin bedensel ve ruhsal tam bir iyilik ve denge haliyle mümkün olduğuna inanır.”¹

Bu tasvirde de anlaşıldığı üzere bu tür tıp anlayışında ya da daha genelleştirilebilir bir ifadeyle ismi bu şekilde anılsın veya anılmasın genel olarak son zamanlarda tıp doktorları tarafından yazılan koruyucu hekimlik, sağlıklı beslenme ve popüler ismiyle anti-aging denilen yaşlanmayı ya da yaşlılığın olumsuz etkilerini geciktirme ile ilgili olarak yazılan sağlık kitapları ve yapılan TV konuşmalarında dikkat çeken yeni denilebilecek hususlardan biri de, sadece ruh sağlığı açısından değil beden sağlığı ve bedensel hastalıklardan korunma ve iyileşme açısından da, dine, dindarlığa, inançlılığa, ibadete, ahlaka, meditasyona, tasavvufa ve benzerlerine açıkça ve oldukça sık bir biçimde atıfta bulunulmasıdır.

Şimdi bu durumda son zamanlarda sağlıkla ilgili en az üç yeni denebilecek gelişme görülmektedir. Birinci olarak, toplumsal ve hatta küresel düzeyde sağlık bilinci ve kültüründe genel bir artış var. İkinci olarak, sadece halkın sağlık anlayışında değil, doktorların sağlık ve tedavi anlayışlarında da yeni farklılıklar, yeni tamamlayıcı tıp anlayışları var. Üçüncü olarak da, tıp doktorları tarafından en azından halka yönelik olarak yazılmış olan son zamanlardaki popüler sağlık kitaplarında daha önceleri örneği pek görülmemiş ölçüde çeşitli dinsel inançlar ve ibadetlere, manevi hallere ve mistik tekniklere yeni yeni çok olumlu atıflar var.

Bu yeni gelişmeler, genelde tüm ilahiyatçıların özelden ise yukarıda belirttiğim disiplinler ve değerler arası konuların felsefi bir bakış açısıyla ele alınmasını kendisine konu edinmiş olan din felsefecilerinin dikkatini çekmiş olmaya başlamış olsa gerektir. Bize

1) Osman Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2003, s. 20-21.

göre bu sadece bireysel dikkat çekmelerle ve bir-iki yazıyla da kalmamalı; tıp gibi köklü bir bilim içinde bile yukarıda değindiğimiz türden yeni anlayış ve yaklaşımlar geliştiriliyor ve kabul görüp gittikçe yaygınlaşıyorsa, ilahiyat ve özellikle din felsefesi alanında da bu güzel gelişimin gerisinde kalmayarak, “iman-akıl ilişkisi” ve “din-ahlak ilişkisi” gibi mevcut değerler ve disiplinler arası ilişki konuları arasına bir yenisi daha eklenerek, “din-sağlık ilişkisi” (yahut “din ve sağlık”) başlığı altında din ve sağlıkla ilgili pek çok konu da din felsefesinin standart ve kalıcı araştırma alanlarının arasına katılmalıdır. Bu yazı, bu yönde meslektaşlarımıza yönelik bir öneri olma arzusu yanında bu alanın içine girebilecek konulara kısaca işaret edip, bunlardan “Sağlık ve Şifa Kanıtı” adı verilebileceğini düşündüğümüz bir iki tanesini biraz daha ayrıntılı olarak vurgulamaya doğru mütevazı bir “giriş” yapmak amaçındadır.

Bir araştırma alanının beş-on yılda bir şurada-burada bir-iki kişinin hakkında yazı yazdığı marjinal bir araştırma konusu değil de, kalıcı ve kurumsal bir araştırma alanı olabilmesi için, öteki araştırmacılarca da bilinen ve benimsenen, belirgin ve kuşatıcı bir bilimsel isminin olmasında yarar vardır. Böyle bir çalışma alanının adı Din Felsefesinin bir konusu olarak düşünüldüğünde “Din-Sağlık İlişkisi” olabileceği gibi, daha geniş anlamda ona, Batı teoloji disiplinleri arasında bulunan ve vahyedilmiş teolojinin (revealed theology) yanında doğada Tanrı'nın varlığı ve sıfatlarının izlerini aramak gibi katkıda bulunan bir işlevi olan Doğal Teoloji'ye (Natural Theology)² benzer bir isimle (veya onun yeni bir versiyonu olarak) “Medikal Teoloji” de denebilir. Bununla birlikte biz bu konuya burada şimdilik daha ziyade din felsefesi konusu olabilirliliğini dikkate alarak ve evrimleşmesini zamana bırakarak basit bir giriş yapmayı denemeye çalışacağız.

Ayrıca burada belki şunu da eklemekte yarar vardır ki, bizim böyle bir araştırma alanının olabileceğini düşünmemize yol açan kişi veya kitaplar, ilahiyatçılar ya da felsefeciler ve onların kitapları değil, gerek televizyondaki sağlıklı yaşam, sağlıklı beslenme ve antiaging gibi konulardaki konuşmalarında gerekse yazdıkları popüler sağlık kitaplarında (özel bir din belirtmemekle beraber) inancın, ibadetin, Tanrı sevgisinin vb., sağlığa ilişkin olumlu rolüne değinen tıp doktorları ve kitapları olmuştur. Bu literatürde sadece İslamdan değil, genel olarak din, inanç, ibadet, ahlak meditasyon ve benzerinden bahsediliyor olması, din felsefesi açısından bakıldığında bir dezavantaj değil aksine avantaj oluşturmaktadır. Zira bu durum, özel bir dinden ziyade bütün dinlerin temellerini oluşturan ortak yönler ve ilişkiler üzerinde felsefe yapmayı esas alan Din Felsefesinin bakış açısına tam anlamıyla uygun düşmektedir.

Genelden özele doğru gitme yöntemini izleyerek, önce “Medikal Teoloji” (veya Tıbbi Tanrıbilim) denilebilecek tarzda geniş olarak ele alındığında Din-Sağlık İlişkisi alanında ele alınabilecek ve araştırılabilecek konulara kısaca değineceğiz; sonra da bunlar arasında daha özel olarak din felsefesini ilgilendireceklere değinip, “dinden sağlığa” ve “sağlıktan dine” olmak üzere onlar arasındaki iki temel konuyu biraz daha vurgulamaya çalışacağız.

2) Doğal Teoloji konusunda bilgi için bkz. Cafer Sadık Yaran, “Yeni Doğal Teoloji ve Doğu İslam Felsefesi Mirası”, *Tezkire*, sayı 31-32, Mart/Haziran 2003.

1. DİN-SAĞLIK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ARAŞTIRILABİLECEK BAZI KONULAR

Bu yeni sayılabilecek araştırma alanının birçok alt araştırma konusu olabilir. Bunlar zamanla gelişip artacaktır; fakat ilk akla gelenlerden bazıları şunlardır:

a. Çağdaş (Tamamlayıcı) Tıpta Beden ve Ruh Sağlığı Açısından Dine Atıfların Yeri ve Değeri

Öyle anlaşılıyor ki tamamlayıcı tıp kavramı ve fenomeni artık çağdaş tıp dünyasında kabul edilen bir gerçektir; ve bu tıp anlayışının çeşitli evrelerinde din ve türevlerine olumlu ve önemli bir yer verilmektedir. Tıp doktoru Ender Saraç'ın ifadeleri bu iki hususun ikisine açıklık getirecek netliktedir. Ona göre, "tamamlayıcı tıp artık bütün dünyada -ve yavaş yavaş ülkemizde de- kabul edilen bir gerçektir. Bunu yok saymak ve bu yöntemleri tümünden reddetmek doğanın teknolojisini ve Yaradan'ın gücünü hiçe saymak olur ki, kendini doğadan ve Yaradan'dan daha üstün gören insanların ruhsal evrim sürecindeki deneyimleri, tarih boyunca oldukça sert olmuştur."³

Yeni tıp anlayışı insanı Kartezyen düalizimde olduğu gibi ruh ve beden diye ayırıp, daha sonra da materyalizm, natüralizm ve benzeri monist ve maddeci ideolojilerin etkisiyle insanı sadece fiziksel bedeninden ibaret gören anlayışı aşmış ve ona bütüncül olarak bakmaya başlamıştır. Bugün "artık dünyada kabul edilmeye başlanan tıp yaklaşımı, bitkisel dahi olsa sadece ağızdan ilaç kullanımını değil, aynı zamanda kişinin enerjisini yükselten ve vücuttaki enerji akışkanlığını artıran doğru beslenmeyi, doğru nefes almayı, masajı, yogayı, meditasyonu, dini ritüelleri, bitki çaylarını, vitaminleri, antioksidanları, gevşeme egzersizlerini, doğru davranış biçimlerini bir arada düşünen bütüncül bir yaklaşımı içermektedir."⁴

Burada dini tefekküre ve ritüellere yapılan vurgu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte bu meditasyon veya tefekkür, ritüel veya ibadetlerin mutlaka şu veya bu dine uygun olarak yapılması diye bir şart öne sürülmemekte, kişilerin kendi dinleri içinde kalarak dinin sağladığı sağlık faktörlerinden yararlanabilecekleri belirtilmektedir. Bu, özel bir din penceresinden bakıldığında, ilk bakışta biraz garip görünse bile, aslında dezavantaj değil bir bakıma avantajdır. Zira bu tavsiyeyi yapanın kendi inancının ve dininin propagandasını yapıyor olması ihtimalini zayıflatıp veya çürütüp, yapılan tıbbi tavsiyenin gerçekten bilimsel ve evrensel değer taşıyan bir tavsiye olduğu kanaatini ve güvenini artırmaktadır. Nitekim böyle bir tavsiyeye göre, "gerçekten daha uzun, sağlıklı ve mutlu yaşamayı arzu eden kişiler, bazı özel enerji çalışmalarıyla daha üst bilinç durumlarına çıkarak daha da olumlu bir duruma gelebilirler. Bunun için kişi, kendi kültürü, inancı ve dini çerçevesinde pozitif enerji teknikleri ve içe dönüş çalışmaları uygulayabilir."⁵

3) M. Ender Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 19.

4) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 138. Eski ve yeni tıp anlayışları ve dinle ilişkisi hakkında ayrıca bkz. İbrahim Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Tıp (Tıbb-ı Nebevî)*, Akçağ Yay., Ankara 1995), ss. 24-36.

5) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 170.

Bu karma vurgular içinde İslami inançlara, tasavvufa ve sevilen/sayılan velilere açıklan vurgu da yok değildir. “Tevekküle inanır mısınız? İnanç dünyasında hiç yolculuk yaptınız mı? Tasavvufla tanıştınız mı? Mevlana’ya, Yunus’a, Hacı Bektaş Veli’ye, Budizme, Taocu felsefeye, ayurvedaya, karma felsefesine, Feng Shui’ye ait neler biliyorsunuz? Reikiyi, aromaterapiyi, homeopatiyi, meditasyonu, yogayı hiç denediniz mi? Osteopatik tıp, natüropatik tıp, herbal tıp ya da hipnoterapiyle hiç tanıştınız mı? Ortomoleküler tıptan haberiniz var mı?”⁶ Öyle görünüyor ki, doktorlar her dinden, dilden, ırktan insana din ve inanç ile iribatlı sıhhatin ortak yolunu gösteriyorlar; kişiler doğal olarak kendi bünyelerine yahut kendi dinlerine uyanı bulmakta biraz da kendileri gayret etmek durumunda oluyorlar.

Yukarıdaki sorulara “cevabınız hayır ise ya da güçlü ve güvenli bir evet değilse,” diyor Müftüoğlu, o zaman “sizin sadece bir doktora değil, sağlık ve sağlamlık bilinci sürdürmeniz için sizi yönlendirecek yetenekli ve deneyimli bir ‘sağlıklı yaşam danışmanı’na (life style coach) gereksinim duyduğunuz muhakkak! Sizi ultrapreventif tıp şemsiyesinin altına alacak, sizi bedensel ve ruhsal yaşamınızla bir bütün olarak değerlendirecek yeni bir tıp anlayışına gereksiniminiz söz konusu!”⁷ İslam ilahiyatçıları ve hatta idealist din felsefesi açısından bakıldığında, bu uyarıya karşı söylenebilecek sözlerden biri herhalde şöyle bir şey olurdu: ‘Biz bu yeni tıp anlayışını zaten asırlardır bekliyorduk! Büyük tabip-filozof Ebu Bekir Zekeriya er-Râzî’nin *Tıbbu’r-Rûhânî* adlı eserinden beri de aşağı yukarı biliyorduk. Ne mutlu bu gereksinimimizi karşılayanlara!...’ Bununla birlikte, verilebilecek tek cevap elbette bu değildir. Bu konuların derinlemesine araştırılması ve hatta felsefi bir gözle sorgulamadan geçirilmesi gerekir.

b. Tıbbu’r-Rûhânî Kavramı ve Geleneğinin ve Onda Dinin Yerinin Çağdaş Tamamlayıcı Tıp Anlayışı ile Karşılaştırılması

Bilindiği üzere İslam tarihinde tabip-filozof Ebû Bekir Zekeriya er-Râzî’nin (865-925) *et-Tıbbu’r-Ruhani* adlı eserinden beri bilinen bir “tıbbur’r-rûhânî” kavramı ve hatta geleneği vardır. Tıbbu’r-Rûhânî, “kalbin afetlerini ve hastalıklarını ortaya çıkararak tedavi yollarını ve iyileştirme çarelerini bulmaya çalışan ve bu yolla kalbi kemale ulaştırmayı hedefleyen bir ilim” olarak tanımlanabildiği gibi, “ahlaki kanunlar ve psikolojik şartlar vasıtasıyla hasta olanın sağlığını düzeltmeye ilaveten, erdemli/faziletli bir hayat vasıtasıyla nefsin ve beden sağlığını koruma ile ilgilenen bir tıbbi disiplin” olarak da tanımlanabilmektedir⁸.

Tıbbî, tıbb-ı cismânî ve tıbb-ı rûhânî diye ikiye ayıran fakat cisim ya da beden sağlığı ile ruh sağlığını birbiri ile çok yakından ilişkili görüp tıp çatısı altında birleştiren Râzî, mutlak bir özgünlük iddiası içinde değildir ve bu anlayışını Platon’a dayandırmaktadır. Hipokrat ve Galen’de de benzer bir anlayış olduğu bilinmektedir. İslam tarihinde bu kavram Râzî’nin de öncesine götürülebiliyorsa da, onun eserinin etkisi büyüktür ve on-

6) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 20.

7) Aynı yer.

8) Hüseyin Karaman, *Ebu Bekir Razi’nin Ahlak Felsefesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, ss. 100-01.

dan sonra bu ismi taşıyan eserlerde bir hayli artış olmuştur. Bazı oryantalistler, bu konuda yazan Müslümanların, Platon ve Galen gibi kimi antik çağ filozof ve tabiplerine referanslarından dolayı, İslam dünyasındaki "et-tıbbu'r-rûhânî" disiplininin tamamen Aristocu ve Yeni Platoncu doktrinlerden alındığını ileri sürerek önem ve anlamını küçültmeye çalışmışlardır. Ancak inkar edilemeyecek olan bu etkilenme, oryantalistlerin iddia ettikleri kadar abartılı değildir. "Zaten İslam dünyasındaki 'et-tıbbu'r-rûhânî' disiplininin gelişmesinde, Grek düşüncesinin yanında, İslam ahlak felsefesindeki psikoloji teorilerinden olan nefsin manevi bir cevher olarak kabul edilmesi ve nefs-beden arasındaki karşılıklı ilişki teorileri de etkili olmuştur. Bundan dolayı Müslüman filozofların ortaya koydukları 'et-tıbbu'r-rûhânî' disiplininin, tabiatı itibariyle İslam düşüncesi içerisinde orijinal olduğu söylenebilir."⁹ Yine de bu konuların tarihsel yönünün de tıbbî ve dinî yönünün de yeniden ele alınmasında büyük yarar olduğu açıktır¹⁰.

c. Tıbb-ı Nebevî ve Tıbbi Hadislerde Nebevîlik, Tarihsellik ve Tıbbîlik

Yine bilindiği üzere Hz. Peygamber'in sağlığın korunması, bazı hastalıkların iyileştirilmesi, şifalı bitkiler ve sağlıklı yiyecekler gibi konulardaki hadislerinin derlenmesinden oluşan dini sağlık literatürüne Tıbb-ı Nebevî denmektedir. Bu konudaki literatürün hem hadislerin sıhhati ve tarihsellik durumu hem de tıbbî açıdan incelenmesinin İslam-sağlık ilişkisi açısından önemli olduğu aşikardır.

Bu tür hadislerde verilen bilgilerin, tamamen tarihsel mi olduğu yoksa vahiy veya ilhamla ilişkili mi olduğu hususunun eski zamanlardan beri bazı alimlerce tartışılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin İbn Haldun'a (1332-1406) göre, bedevilerin, kabilenin yaşlı adamlarından ve ihtiyar kadınlarından miras aldıkları kocakarı ilaçları denilen türden tıp bilgileri vardı ve Araplarda bu nevi tababet çoktu. Ona göre, "Şeriyât (veya nebeviyât)da naklolunan tıp da bu kabildendir. (İptidâî ve bedevî bir tedavi usûlüdür. Bunun vahiy ile herhangi bir alakası yoktur. Araplarda mutad olarak mevcut olan bir husustan ibaretti." Dolayısıyla, ona göre, bu bağlamda nakledilen hadisler doğrultusunda mel etmek gerekmez. "Zira Nebi (s.a) bize ancak şer'î hükümleri talim etmek üzere gönderilmiş, ne tıp ne de mutad (ve ahval-i âdiyeden) olan diğer bir şeyi tarif etmek için gönderilmemiştir. Hurma aşısı konusunda Hz. Peygamber için malum hadise vâki olmuş ve 'sizler dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz', demişti."¹¹

İbn Haldun'un bu görüşlerini şerheden Süleyman Uludağ'a göre de "Hz. Peygamber kılık kıyafet, konuşma, dil gibi hususlar itibariyle içinde yetiştiği ve yaşadığı cemiyetin geleneklerine tâbi olduğu gibi, kocakarı ilaçları konusunda da gayet tabîî olarak onlara uymuş, onların tedavi usullerini ister istemez belli bir ölçüde bellemiş ve ihtiyaç zuhur ettikçe de bunları başkalarına nakl ve tavsiye etmiştir." Dolayısıyla, Uludağ'a göre, bu

9) Aynı eser, ss. 104-05.

10) Bu konularda geniş bilgi için bkz. Sami K. Hamarneh ve Munawar A. Anees, (eds.), *Health Sciences in Early Islam*, (Washington, D.C.: Noor Health Foundation and Zahra Publications, 1983, 1984), cilt I ve II.

11) İbn Haldun, *Mukaddime*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1991, II, 1171-72.

konudaki hadislerde bir takım sırlar, manevi hassasiyetler veya vahiyle bağlantılılık görmek, “gerçekler aleminden uzaklaşarak esrarengiz aleme geçmek olur, bunun da hurafe ve batıl fikirleri artırmaktan başka vereceği bir sonuç yoktur.”¹²

Fazlur Rahman da benzer görüşleri savunmaktadır. Ona göre bazı hadislerdeki “tıbbî reçetelerin veya telkinlerin illâ da Peygamber’in buluşları olduğuna ve eski Arabistan tıbbının bir parçası olmadığına inanmak için bir sebep yoktur. Örneğin, hacamat Arabistan’da yaygındı. Fakat, daha sonraları birçok insanın algıladığı gibi, kesinlikle bu reçetelerin Peygamber’in dini vazifesi/misyonu ile bir ilgisi yoktur.”¹³

Tahmin edilebileceği gibi, tıbb-ı nebevî konusunda herkes İbn Haldun ve yorumcuları gibi düşünmemektedir. Günümüzde bu konuda yazan bazı kişilere göre de, bunların kaynağı Arabistan’daki kocakarı ilaçları değil, vahiy ve benzeri unsurlardır. Örneğin İbrahim Canan, “tıbb-ı nebevî’nin kaynağı bizce, ayet ve hadislerdir” dedikten sonra görüşünü şu sözlerle daha da açar: “Gerek Kur’an’da gerekse hadislerde tıbbî ve sağlığı ilgilendiren pasajlar, doğrudan ve dolaylı işaretler, imâlar, hepsi tıbb-ı nebevî’nin gerçek kaynaklarını teşkil eder.”¹⁴ İsim belirtmeksizin “zamanımızda *Resûlullah aleyhissalâtu vessalâm*’ın dinî olmayan bu gibi meselelerde yanılabilirliğini ileri sürenlere maalesef rastlanmaktadır” diyen Canan, bu tür görüşleri esefle karşılayıp kınayarak, “biz, tıbb-ı nebevî’yi sadece ve sadece Kur’an ve hadise dayanarak yeniden tedvîn etmek, geliştirmek zorundayız”¹⁵ der.

Bu örnekler, sağlık ve tıp ile ilgili hadisler konusunda iki ayrı kannatin ve hatta aşırı uçlarda denebilecek görüşün olduğunu göstermektedir. Bunlardan birine göre, tıbb-ı nebevî, cahiliye dönemi bedevi Araplarının kocakarı tavsiyelerine dayanmaktadır; diğere göre ise o, doğrudan vahiy dayanmaktadır.

Bu kısa makaledeki amacımız, bu tür ihtilafı konulara çözüm önermek değil, bunların varlığı ve önemini vurgulayarak, bu ve benzeri konuların artık ilahiyat alanındaki belli bir disiplinin ve dersin konusu olması gerektiğini önermek olduğu için, şimdilik detaya girmek ve fazla bir kanaat belirtmek istemiyoruz. Ancak bu iki görüşün ikisinin de aşırı ve indirgemeci özellikler taşıdığını söyleyebiliriz. Yani bize göre, tıbb-ı nebevîyi, tamamen vahiy unsuru görmek de, tamamen bedevî kocakarılarına indirgemek de, doğru gözükmemektedir.

Bu durumda bunlarla ilgili daha bütünselci ve daha kapsayıcı bir yaklaşımın daha doğru bir yaklaşım olduğu öne sürülebilir. Yorumları bu tarz bir yaklaşımı yansıtan bir çalışmaya göre, tıbb-ı nebevînin kaynaklarını teke indirgemek yerine “şöylece sıralayabiliriz: Kur’an-ı Kerim, Vahye Dayalı Hadis-i Şerifler, Kıyas, Tecrübe, Ta’dil ve Tas-

12) Süleyman Uludağ’ın dipnotta yaptığı yorumlar için bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, II, 1172.

13) Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp: Değişim ve Kimlik*, çev. Adnan Bülent Baloğlu, Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 53.

14) Canan, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Tıp (Tıbb-ı Nebevî)*, s. 257.

15) *Aynı eser*, s. 258.

hih"¹⁶. Sağlık konusunda görüş belirtmenin Hz. Peygamber'in görevleri arasında olup olmadığı konusunda da, tamamen yok sayıcı ve tamamen var sayıcı görüşler yerine daha makul gözükten görüşlerin de olduğu belirtilebilir. Bunlardan birine göre, "Onun asıl vazifesi insanları hakka davet etmek, yüce Allah'ın emirlerini ve yasalarını bildirip, şeriatın hükümlerini açıklamaktır. Bu sebeple zarûrî olarak himmetinin en çoğu bu tarafa yönelik olmuştur. Ancak emir ve yasakların tam olarak yerine getirilebilmesi, vücudun sağlıklı olmasına bağlı olduğundan dolayı, şeriatını tamamlamak için, ihtiyaca göre ümmetinin tedavisi ile de meşgul olmuştur."¹⁷ Ancak, bununla birlikte eklenmesi gereken bir husus varsa, o da şudur: Hz. Peygamber, sağlığın korunması ile ya da bazı basit hastalıkların tedavisi ile ilgili öğütlerde bulunmuşsa da, hiçbir zaman - deyim yerindeyse - doktorluk taslamamıştır. Ciddi anlamda hasta olduğunda kendisi de doktorlara tedavi olmuş, arkadaşlarına da, ve dolayısıyla ümmetine de, doktora gitmelerini tavsiye etmiştir. Önemli olan budur; yani Hz. Peygamber'in - gerçekten ona ait olup olmadığı araştırıldıktan sonra kesinleştiği varsayılabilir - genellikle koruyucu hekimlik türü tavsiyelerini doktora gitmeye engel ve hatta doktora gitmeyi geciktirici bir sebep haline getirmektir.

Yine de bu konu da öteki benzerleri gibi, daha detaylı araştırmayı ve daha derin düşünmeyi gerektirmektedir¹⁸.

d. Nübüvvet-Tıp İlişkisi ve Tıp İlminin Kaynağı Sorunu

Tarihsel açıdan bakıldığında din ve tıp arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Bu konuyu da araştırmaya ve tartışmaya açık konulardan biridir. Zira bu konuda da birbirinden farklı görüşler ve oldukça iddialı fikirler vardır.

Örneğin, Müslüman olan veya olmayan ortaçağda yaşamış bazı alim ve filozofların iddialarına göre, tıp ilminin kaynağı ilahi bir ilhama dayanmak zorundadır. Zira bu tür bilgileri insanların salt deneme yanılma yoluyla edinmiş olmaları mümkün değildir. Bu

16) Bkz. Ali Rıza Karabulut, *Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi*, Mektebe Yayınları, Kayseri 1994, cilt: 1, ss. x, xi. Bu sayfaların devamında her bir şık ile ilgili örnekler verilmektedir.

17) Kastalâni, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*, 2/137; (Karabulut, *Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi*, s. ix'den naklen).

18) Tıbbi açıdan tıbb-ı nebeviye bakışın güzel bir örneği olarak, Sefa Saygılı ve Leyla Karakelle'nin *Ailenizin Doktoru* adlı kitabındaki Gıda Rehberi ve Şifalı Bitkiler bölümü zikredilebilir. Sefa Saygılı ve Leyla Karakelle, *Ailenizin Doktoru*, Atak Yayıncılık, İstanbul 2005, ss. 452-77. Tarihte bu konuda yazılan yüzlerce eser yanında, günümüzde yazılmış veya yeni baskısı bulunabilen (dipnotlarımızda ayrıca geçenlerin dışındaki) bazı tıbb-ı nebevî eserleri için bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Peygamber Efendimizin Maddi-Manevi Sağlık Öğütleri*, çev. Yusuf Ertuğrul, İslami Neşriyat, Konya, t.y.). Jalalu'd-Din Abdu'r-Rahman as-Suyuti, *As-Suyuti's Medicine of the Prophet*, trans. Cyril Elgodd, London: Ta-Ha Publishers, 1994. Mahmut Denizkuşları, *Peygamberimiz ve Tıp*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981). Hasan Özönder, *Peygamberimizin Sağlık Öğütleri (Tıbb-ı Nebevî)*, İrfan Matbaası, İstanbul 1974. Abdulkadir Eroğlu, *Şifalı Bitkiler ve Tıbb-ı Nebevi*, İlim Yayınları, İstanbul 1980). Osman Öztürk, *Kur'an-ı Kerimde Tıp ve Tıpta Yemin*, Yenda, İstanbul 1999). Karl Opitz, *Kur'an'da Tababet*, çev. Feridun Nafiz Uzluç, A.Ü. Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara 1971). Muhammed Salim Khan, *Islamic Medicine* (London: Routledge & Kegan Paul, 1986). Manfred Ullmann, *Islamic Medicine* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1978).

görüŖü onlar özellikle nübüvvetin yahut peygamberliğin delillerini sunarken dile getirirler. Örneğin Gazali'ye (1058-1111) göre, nübüvvetin var oluşunun delillerinden biri "tıb ve nücum ilmi gibi alemde akılla elde edilmesi düşünölemeyen bilgilerin varlığıdır. Mezkur bu iki ilimde araştırma yapan kimse bunların ancak ilahi ilham ve Allah teala tarafından bir tevfiikle idrak edilebileceklerini zaruri olarak bilir. Bu bilgilerin tecrübe ile elde edilmeleri imkansızdır. Yıldızlarla ilgili öyle hadiseler vardır ki, bin senede bir kere vuku bulur; Ŗu halde bu tecrübe ile nasıl elde edilebilir? İlaçların hassaları da böyledir. İŖte bu delille anlaşılmıştır ki, aklın idrak edemeyeceği bu Ŗeylerin anlaşılmasında bir yolun olması imkan dahilindedir. Bu da, nübüvvette kastedilendir."¹⁹

Yahudi filozof İbn Kemmine de (1215-1284) benzer görüşleri savunur. Ona göre evrende var olan Ŗeylerin bir kısmı gıda, bir kısmı deva bir kısmı da zehirlidir. Tecrübe ancak çok uzun dönemlerde ve tehlikeli bir süreçten geçerek bunları ayırt edebilir. Oysa akla ve deneye dayanılarak bilinebilmesi mümkün olmayan bu bilgiler, peygamberlerin getirdiği vahyi bilgi sayesinde herhangi bir tehlike ve zarar da olmaksızın bilinebilmektedir. "Mesela tıp ilmi böyledir. İnsan basit ve mürekkep bir takım ilaçların özelliklerini incelediğinde zorunlu olarak bilecektir ki, bunlar ancak ilahi bir ilhamla bilinebilir."²⁰

Benzer Ŗekilde, Ŗia kelamcılarının ve dinî otoritelerinin en önde gelen Ŗahsiyetlerinden birisi sayılan eŖ-Ŗeyh el-Müfid'in (öl. 1023) Ŗöyle dediği rivayet edilmektedir: "Tıp [ilmi] doğrudur ve onun bilgisinin vahiy yoluyla [gelmiŖ olduğu] tasdik edilmiştir. Alimler bunu peygamberlerden öğrendiler."²¹ Aslında, sadece tıp ilmi ve burada adını andığımız birkaç kiŖi değil, "bütün sanatların ve kültürel güzelliklerin ilk önce peygamberlere vahyolunduğu veya bunların sezgi yoluyla keŖfedildiđi inancının Ortaçađ İslam'ında oldukça yaygın bir inanç olduğu belirtilmelidir."²²

Burada belirtilmesi gereken bir başka husus, tıp tarihi ile ilgili bu kanaatin sadece Ortaçađ düşünürlerine özgü olmayıp günümüzde de savunucularının olmasıdır. Örneğin, İslam Tıp Tarihi adlı hacimli eserin yazarı Ahmet Ağırakça'nın bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Hatta o bunu açıkça "tez"i olarak belirtmekte ve "tıbbın ilâhî kaynaklı bir ilim olduğu tezimizin Hind yarımadasında da tezahür ettiğini söyleyebiliriz"²³ demektedir. Ona göre, "insanlığın ilk öncü ve rehberleri olan peygamberler ve özellikle Hz. İdris (as)[ın] insanın maruz kaldığı sıkıntı ve hastalıkların giderilmesinde insanlığa kazandırdığı bilgiler ilk tıbbi bilgilerdir. İnsanlar tecrübeye dayalı tıbbî bilgileri kullanırken peygamber öğretilerinden yararlanmış ve bu rasyonel unsurları kullanmışlardır."²⁴

19) El-Gazzali, *Dalaletten Hidayete*, çev. Ahmet Subhi Furat, Ŗamil Yayınevi, İstanbul, t.y., s. 79.

20) Ömer Mahir Alper, *Aklın Hazzı: İbni Kemmine'de Bilgi Teorisi, Ayışığıkitapları*, İstanbul 2004, s. 167.

21) İbnâ Bistaâm, *Tıbbu'l-E'imme (İmamların Tıbbı)*, Necef, 1965, ss. 16, 6; Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, s. 55'ten naklen.

22) Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, s. 55.

23) Ahmet Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi, ÇađdaŖ Basın Yayın*, İstanbul 2004), s. 52.

24) Ağırakça, *İslam Tıp Tarihi*, s. 47.

Biz bu konunun değerlendirmesine de burada fazla girmek istemiyoruz. Zira bunun da öteki konular kadar ve hatta onlardan çok daha fazla tarihsel deliller ışığında tartışmaya ve felsefi açıdan sorgulanmaya açık olduğu aşikardır. Burada tıbbın kökeni veya tıp tarihi ile ilgili öne sürülen iddia basit bir iddia değildir; iddianın delil getirildiği nübüvvet konusu hiçten basit değildir.

Tıp tarihi kitapları böyle bir iddiayı desteklemekte midir? Bu tür kitapların ilk satırlarında görülen ifadelerden biri herhalde hakikaten konuya dini açıdan bakıldığında da söylenmesi gereken şeylerden biridir: "elimizde belgelere dayalı kanıt bulunmadığı için, tıbbın ilk dönemlerinde nasıl olduğu konusunda sadece tahmin yürütebiliriz."²⁵ Bu kitapların bazısında içgüdüsel ve ampirik uygulamaların yanında, doğrudan vahiyden bahsedilmese de dine atıflar vardır. Örneğin Paul Lewis'e göre, "tıp ve din tarihi, kişinin kötü güçlere karşı savunulmasını amaçladıkları için her zaman bağlantılı olmuşlardır. Din, ilk uygarlıklarda daha net bir biçim almaya başlayınca, tıp da yavaş yavaş tapınaklarda gelişmiştir."²⁶ Ancak her tıp tarihi kitabı dinin rolünü bu kadar belirgin ortaya koymayabilmekte ve konu bilimsel açıdan tartışmaya açık olma özelliğini sürdürmektedir²⁷.

Ayrıca ilahiyat açısından bakıldığında, Allah insana yeterince akıl ve yetenek, yeterince tecrübe ve sezgi gücü ve edinilen bilgileri biriktirip aktaracak yeterli hafıza kapasitesi gibi özellikler verdikten sonra, tıp konusundaki bilgileri de vahiy ve nübüvvet kanalıyla bildirdiğini varsaymak ve beklemek, her şeyi doğrudan ve hazır bir biçimde Allah'tan beklemek anlamına gelmez mi? Tıbb-ı Nebevî konusunda gördüğümüz gibi, birçok alim, tıp konusunda bilgi getirmenin ve sunmanın nübüvvetin misyonu ve görevleri arasında olmadığını öne sürerek itirazlarda bulunabilecek; başka bazıları ise, bunun asli görev olmamakla birlikte, ilâhî lütfün ve inayetin nübüvvet yoluyla insana yansımalarından ve yardımlarından biri olmasında şaşılacak ve garipsenecek hiçbir şey olmadığını öne sürebileceklerdir.

Ayrıca burada söz konusu edilen ilahi ilham teknik anlamının belirttiği tarzda özel bir vahiy olarak mı anlaşılmalıdır yoksa daha genel anlamda Allah'ın insanın fitratına yerleştirdiği ve bazılarında daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmasını takdir ettiği genel bir ilham ve sezgi midir? Bu şekilde anlaşıldığında ve öteki bilgi edinme yollarıyla birlikte düşünüldüğünde konu daha farklı bir boyut kazanmaktadır. Nitekim belki de Ender Saraç'ın dediği gibi "aslında hepimizin içinde uyuyan bir bilgelik, şifacılık ve sevgi vardır, ama yoğun materyalist ve dışa dönük yaşantı insani bazı özelliklerimizi bloke etmektedir. Gerçekten de hepimiz, ama istisnasız hepimiz birer bilge ve şifacıyızdır."²⁸ Ne var ki bu konu da aceleyle daha fazla kanaat belirtilecek bir konu değildir ve çok daha ayrıntılı araştırma ve değerlendirmeleri beklemektedir.

25) Paul Lewis, (ed.) *Tıp Tarihi*, çev. Nilgün Güdücü, Hürriyet, İstanbul 1998, s. 8.

26) Lewis, (ed.) *Tıp Tarihi*, s. 9.

27) Başka tıp tarihi kitapları için bkz. Albert S. Lyons, *Çağlar Boyu Tıp*, çev. Nilgün Güdücü, OMAŞ, İstanbul 1997), s. 19 vd. İlhami Nasuhioğlu, *Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1975), s. 9 vd. Ayşegül Demirhan, *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Yayınları, Bursa, s. 1 vd.

28) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 20.

Din-sağlık ilişkisine genel olarak bakıldığında ilk anda akla gelen bu gibi konuların dışında, din-sağlık ilişkisinin tarihçesi, tamamlayıcı tıpta ruhun ölümsüzlüğü ve ruh-beden ilişkisi sorununa bakış, imanın pragmatik nedenlerinden biri olarak sağlık, hasta insanların dini inançlar karşısındaki tutumları ve dini ibadetler karşısındaki fiiki durumları, dinî açıdan tıbbî etik, ve - örneğin Fazlur Rahman'ın ilgili kitabında ele aldığı - doğum, doğum kontrolü ve kürtaj, cinsellik ve ölüm²⁹ gibi daha birçok konudan bahsetmek mümkünse de şimdilik bunları bir kenara bırakıp, daha dar anlamda din-sağlık ilişkisinin din felsefesini ilgilendirebilecek bazı konularına değinelim.

Din felsefesinde, örneğin din-ahlak ilişkisi “düşünce tarihinde genellikle iki şekilde ele alınmıştır. Dinden ahlaka doğru giden bir yol takip edilerek; ahlaktan dine doğru giden bir yol takip edilerek.”³⁰ Bu durumda din-sağlık ilişkisi de iki şekilde ele alınabilir: Dinden sağlığa doğru giden bir yol takip edilerek; sağlıktan dine doğru giden bir yol takip edilerek.

2. DİNDEN SAĞLIĞA DOĞRU: DİNİN SAĞLIĞIN KORUNMASINA VE HASTALIKLARIN İYİLEŞME SÜRECİNE KATKISI

Felsefi açıdan bakıldığında din-bilim ilişkisi veya din-ahlak ilişkisi gibi birçok konuda olduğu gibi din-sağlık ilişkisinde de birbirinden farklı yaklaşımlar olduğu söylenebilir. Daha özel ve ayrıntılı araştırmaların ortaya koyabileceği üzere, bazı filozoflar din-sağlık ilişkisine olumlu bakmamakta, dini ve dindarlığı sağlık açısından yararlı görmek bir yana zararlı görebilmektedir. Örneğin, Bertrand Russle'a göre, “bir Hıristiyan topluluğunda hemen hemen her ergin kişi, küçükken cinsel bilgi yasağı sonucu sinir hastasıdır.”³¹ Yine ona göre, “farzedin ki üstünde yaşadığımız bu dünyada acemi bir kız, frengili bir adamla evleniyor; bu durumda Katolik Kilisesi şöyle der: ‘Bu bozulmaz bir kutsal bağıdır. Ömrünüz boyunca birlikte kalacaksınız.’ Bu kadının frengili çocuklar doğurmasını önleyecek hiçbir önlemin alınmaması gerekiyor değil mi? Katolik kilisesinin dediği bu işte. Ben bunun hayvanca bir zulüm olduğunu söylüyorum.”³² Benzer görüşleri Nietzsche de savunmaktadır. Ona göre, “rahiplerde her zaman kaçınılmaz olarak görünen, onlara sıkı sıkıya yapışmış, içsel bir hastalıklılık ve sinir zayıflığı taşıyan, yine de her nasılsa, kendi hastalıklarına buldukları çare olarak alışkanlıklarında, sağlıksız olan bir şey var, sonunda bu çarenin yaratacağı etkinin hastalıktan yüz kere daha tehlikeli olduğu söylenmemeli mi?”³³

29) Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, s. 161 vd.

30) Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, D.E.Ü. Yay., İzmir 1987), s. 239.

31) Bertrand Russell, *Neden Hıristiyan Değilim?*, çev. Emre Özkan, Toplumsal Döntüşüm Yayınları, İstanbul t.y., s. 19.

32) *Aynı eser*, s. 13. Russell'ın din felsefesi konusunda bkz. Bayram Dalkılıç, *Yirminci Yüzyılda Bir Ateist: Bertrand Russell*, Kendözü Yayınları, Konya 2000.

33) Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam, Yorum Yayınevi, İstanbul 2001, s. 33.

Russell'a ve Nietzsche'ye benzer şekilde, Freud gibi bazı dinsel deneyimleri nevroz semptomu sayan ve hatta dini "insanlığın evrensel saplantılı nevrozu"³⁴ olarak anlayan kimi düşünürlere göre din sağlık için zararlı sayılabilirken, "iyi bir insana, ne hayatta ne de öldükten sonra, hiçbir kötülük gelmez. Onu ve onun gibileri tanrılar daima korurlar" diyen Sokrates³⁵ başta olmak üzere başka birçok filozofa göre dini inançlar ruh sağlığı başta olmak üzere sağlık için yararlıdır. Örneğin Platon'a göre, "matematikle uğraşan, yahut kendilerini herhangi bir kafa işine bağlayanlar vücutlarını da idmanla işletmelidirler, öte yandan vücuduna dikkatle bakan kimse, musiki ile, felsefenin bütün kollarıyla uğraşarak ruhunu da çalıştırmalıdır; ancak bu şartla onların ikisi de iyi ve güzel adına hak kazanırlar."³⁶ Tolstoy da filozofça ve bilgece aforizmalarından birinde şöyle der: "İman olmadan ruhunuzun sükunet bulabileceğini düşünmeyin."³⁷

Dini açıdan bakıldığında da dinin veya bazı dini öğelerin sağlıkla ilişkili görüldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin Kur'an'da, Kur'an'ın kendisi belki genel ve ruhsal anlamda da olsa "şifa" olarak nitelendirilmektedir: "Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, mü'minler için şifa ve rahmettir." (İsra, 82) Bir başka ayette de, "O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır." (Fussilet, 44) denilmektedir. Gerek filozofların gerekse Kur'an'ın din-sağlık ilişkisi veya Kur'an-şifa ilişkisinden bahsederken bedensel sağlığı da kastedip kastedemedikleri daha uzun bir araştırmayı gerektirmektedir. Başlangıçta belirttiğimiz gibi bu yazıda biz daha ziyade son zamanlardaki tıp doktorlarının dine atıflarını irdelemeye çalışacağız; ve sanırsanız onlarda görülen yeniliklerden biri, dini inanç ve ibadetlerin çok öncelerden beri öne sürüldüğü gibi sadece ruh sağlığı açısından değil³⁸, bunun yanında beden sağlığı, bedensel hastalıkların iyileşmesi ve bedensel yaşlanmanın etkilerinin geciktirilmesi gibi tamamen bedensel açıdan da yararlı olduğunun ifade edilmesidir.

a. Dinin Ruhsal ve Bedensel Sağlığına Katkısı

Günümüzde bazı tabiilerin belirttikleri üzere, dini ritüeller veya ibadetler, spiritüel teknikler, kelime tekrarları, tespih çekmek, manevi yönümüze yatırım yapmak, dua et-

34) Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, çev. Selçuk Budak, *Uygartlık, Din ve Toplum* içinde, Öteki, Ankara 1995) s. 223. Ayrıca bkz. S. Freud, *Musa ve Tektarıncılık*, çev. Erol Sevil, Dergah Yayınları, İstanbul 1976), ss. 146-47. S. Freud, *Totem ve Tabu*, çev. K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul 1984), ss. 220-23. Freud'un din anlayışı ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Bedri Katipoğlu, *Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din*, Özden Ofset, İzmir 1991. Ali Köse, *Freud ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000. Hasan Atsız, "Psikanalitik Kuram Bağlamında Tanrı, İllüzyon ve Bilim", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 18-19, Yıl: 2005.

35) Eflatun, *Sokrates'in Müdafası*, çev. Niyazi Berkes, M.E.G.S.B. Yay., İstanbul 1988, 41d (s. 43).

36) Eflatun, *Timaios*, çev. Erol Güneş, Lütfi Ay, M.E.B. Yay., İstanbul 1989, 88c, (s. 131)

37) Tolstoy, *Tolstoy'un Günlüğü: Bilgelik Takvimi*, çev. Alp Aker, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, s. 21.

38) Dini inançlar ile ruh sağlığı arasındaki ilişkilerle ilgili detaylı bilgi için bkz. P. Scott Richards ve Allen E. Bergin, (eds.), *Handbook of Psychotherapy and Religious Diversity* (Washington, D.C.: American Psychological Association, 2000). Horal G. Koenig, *Handbook of Religion and Mental Health* (London: Academic Press, 1998).

mek ve çeşitli pozitif enerji çalışmaları yapmak; ruhsal sağlığımızı korumakta, bağışıklık sistemimizi güçlendirmekte, yorgunluk, stres, unutkanlık ve hafıza zayıflığı, hafif depresyon, uyku bozuklukları gibi sorunlara veya hastalıklara da iyi gelmekte ve bunun yanında son zamanların gözde ifadesiyle antiaging denilen yaşlanmanın yavaşlatılması-na katkıda bulunmaktadır³⁹.

Örneğin Müftüoğlu'na göre, "dinsel inanışın sağladığı 'korunulma' güvencesi bunal-tı ve korku hissini azaltır ve ruh sağlığını güvence altına alır."⁴⁰ Ayrıca, "inançlı insanın daha temiz, dürüst, dingin, güvenilir, sevilen, sayılan insan olduğuna inananlarda daha güçlü bir ruhsal savunma sistemi vardır."⁴¹

Mehmet Öz'ün belirttiğine göre, öfke ve düşmanlık gibi olumsuz duygular sağlığı-mız için çok zararlıdır; bunlarla mücadele için de meditasyon teknikleri gibi çalışmalar yararlıdır. "Güçlü olumsuz duygusal durumlar, kalbiniz için zararlıdır ve takvim yaşınız-dan sekiz yıl daha yaşlı olmanız için yeterlidir, dolayısıyla bu sadece hislerle ilgili bir konu değildir. Bu duygular, yüksek tansiyona neden olabileceği gibi, vücudunuzun nor-mal onarım mekanizmalarına zarar verebilir ve damarlarınızı daraltarak yeterince kanın dolaşmasına engel olabilir. Çeşitli terapiler - gevşeme ve meditasyon tekniklerini öğren-mek, asla öfkelenmeyeceğiniz arkadaşlar ve dostlar edinmek bunlardan birkaçıdır - bu zararlı duygularla sağlıklı bir şekilde başa çıkmanızı sağlayabilir."⁴²

Bağışıklık sisteminin daha iyi çalışmasında da dinsel inanç, ibadet ve iyi ahlaki duy-gularının önemli yeri vardır. Saraç'ın ifadesiyle, "meditasyon, reiki, evrensel enerji, spi-ral çekirdek enerjisi, dini ritüeller gibi içe dönüş tekniklerini ve pozitif enerji çalışma-larını uygulayan kişilerde bağışıklık sisteminin daha iyi çalıştığı ve bu kişilerde bir takım olumsuz hastalıkların daha az görüldüğü dikkat çekmiştir. Demek ki kişilerin içe dönme-leri ve manevi yönlerini keşfetmeleri, kendileri ile 'Yaradan' arasında bir pozitif enerji köprüsü kurmaya çalışmaları bağışıklık sisteminin daha iyi çalışması için önemlidir."⁴³

Başka bazı dinlerde de olmakla birlikte İslam dininde önemli bir yeri olan ve din-sağ-lık ilişkisinin en sık duyulan klasik konusu denilebilecek oruç konusunda da benzer ka-naatlerin belirtildiği dikkat çekmektedir. Buna göre, "oruç tutmak belli dönemlerde fiz-yolojinin detoks olması (arınması) için çok özel bir dönemdir."⁴⁴ Ayrıca, "sağlıklı be-dende uygulanan oruç, hem bedensel hem de ruhsal bakımdan, kişiye çok olumlu sonuç-lar getirecektir. Hangi inanış veya dinden olursanız olun, inançlarınızın önerdiği orucu uygulamak iradenizi de kuvvetlendirecektir."⁴⁵ Dini inanç, ibadet, ahlak ve maneviyatın

39) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, ss. 152, 153, 155, 156, 158, 159, 177.

40) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 231.

41) Aynı yer.

42) Mehmet C. Öz ve Michael F. Roizen, *Siz: Kullanım Kılavuzunuz*, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2005), s. 69.

43) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 146.

44) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 177.

45) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 179.

sağlığa yararı ve katkısı sadece hastalanmadan önce sağlıklı kalmaya yönelik koruyucu hekimlik türünden etkilerle sınırlı değildir. Hasta olduktan sonraki iyileşme sürecinin kısalığı ve kolaylığı üzerinde de etkisi olduğu belirtilmektedir.

b. Dinin Ruhsal ve Bedensel Hastalıkların İyileşme Sürecine Katkısı

Dini özelliklere sahip olmanın iyileşme sürecine katkısı sadece bazı doktorların kişisel kanaatlerini yansıtan bir görüş olmaktan öte bir durum arz etmektedir. Nitekim "yapılan bazı bilimsel araştırmalarda, kendini seven ve manevi dünyasıyla ilgilenen insanların ruhsal ve fiziksel hastalıklara daha az yakalandıkları ve daha kolay iyileştikleri saptanmıştır."⁴⁶ Stres ve depresyondan kanser tedavisine kadar birçok alanda maneviyatın önemi vurgulanmaktadır.

Bu durumun tespiti gibi bilimsel açıklamaları da tabipler tarafından yapılmaktadır. "Dinsel bağları yüksek düzeyde olanlar ruhsal ve bedensel streslerle başa çıkma bakımından daha yeterli, ruh sağlıkları daha güvenli ve sağlamdır" diyen Müftüoğluna göre bunda etkin olan inançlardan bazıları bellidir. Örneğin, "bu da geçer" inancı, tevekkülle kabullenme, daha sonra baş edebileceği inancı ya da beklentisi, 'daha beteri'yle karşılaşmamış olma avantajı streslerin ve travmaların daha az hasarla geçirilmesini sağlar."⁴⁷ Bunların yanında, manevi yönlerini keşfetmiş kişiler "ciddi bir hastalığa yakalandıklarında çabucak isyan etmeyerek durumu daha olgun, daha sakin kabullenmektedir ve böylece kendilerini iyileştirecek olan pozitif enerjiyi hemen tüketmeyerek daha hızlı iyileşme gücü elde edebilmektedirler."⁴⁸

Stresle Baş Etme Yolları'nı maddeler halinde sıralayan Müftüoğlu'nun madde başlıklarından biri de şöyledir: "İnançlarınızı geliştirin, inançlı olun". Zira, "güçlü inanç bağları, tevekküllü ve kabullenmeyi, hoş görmeyi, iyimserlik hissini sağlar, stresi azaltır."⁴⁹ Bu tıbbî öğütler, tıbb- nebevî yazarlarından İbn Kayyim el-Cevziyye'nin şu sözlerini hatırlatmaktadır: "Peygamberlerde hastalıkları tedavi eden, ... kalbi güçlendiren, Allah'a son derece güvendirilen, ona bağlayan, ona sığındıran, onun huzurunda benliğini kırdıran, karşısında kendisini bir hiç kabul eden, sadaka, dua, tevbe, pişmanlık, halka iyilik, düşene yardım, sıkışanın imdadına yetişme gibi manevi ilaçlar vardır. Bu ilaçlar ırk ve dinlerinin değişik olmasına rağmen, çeşitli toplumlar tarafından denenmiş ve tedavide büyük etkileri görülmüştür."⁵⁰

46) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 20.

47) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 230. Buradaki tevekkül elbette hasta olan bir Müslümanın tedaviye koşmasını engelleyecek bir tevekkül değildir. Her "Müslüman hastalandığında, iyileşmek için (veya daha ziyade Allah'ın onun iyileşmesine vesile olması için) bu hastalığın tıbbî ve aynı zamanda da manevî tedavisini olmak durumunda olduğunu" bilir. Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, s. 43.

48) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 146.

49) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 121.

50) İbn Kayyim el-Cevziyye, *Peygamber Efendimizin Maddi-Manevi Sağlık Öğütleri*, s. 13.

Mehmet Öz de “Stresten Kurtulun” başlığı altında dini ibadetlere atıfta bulunmaktadır. Onun ifadeleriyle “meditasyon ve gevşeme teknikleri gibi terapiler, hayatınızdaki stresli elementlerle başa çıkmayı ... ve vücudunuzun strese verdiği tepkiyi azaltmayı öğrenmenizi sağlayabilir. Bazı insanlar sosyal temasları, dini ibadetleri veya hatta bir evcil hayvanla oynamayı bile stresten arınmak için etkili yollar olarak görmektedirler.”⁵¹ Öz’e göre, stres azaltıcı yöntemlerden en önemli ikisi gülmek ve meditasyon yapmaktır. “Meditasyonla, çok yönlü bir kazanç söz konusudur. Meditasyon, beyin hücrelerini ve hafızayla ilgili fonksiyonları korur. Ayrıca, meditasyonun stres azaltıcı etkisi, depresyon ve evham gibi sorunların oluşmasını engeller.” Öz, meditasyonla ne tür bir şeyi kastettiğine de açıklık getirir. “Meditasyon yapmak için ihtiyacınız olan tek şey sessiz bir odadır. Gözleriniz kısmen kapalı olarak kendi nefesinize odaklanın ve belli bir kelime ya da ifadeyi defalarca tekrarlayın. Hatta kardiyolog Dean Ornish, bu işleme küçük bir parça bitter çikolata ile başlamaktadır. Aynı kelimeyi tekrarlama işlemi, zihninizi diğer düşüncelerden arındırır ve gevşetir; sağlığınız üzerinde genel anlamda etkisi olan şey de budur.”⁵²

Maneviyatın sahibi olma veya olmamanın depresyonla da yakın ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ele aldığımız literatürde belirtildiğine göre, “hayatta hiçbir manevi temeli veya felsefesi olmayan, dünyayı sadece maddi alem olarak gören kişilerin, depresyona yakalanmaları daha kolay, depresyondan çıkmaları ise daha zordur.”⁵³ Ayrıca, “son yıllarda yapılan bazı araştırmalarda manevi açıdan boşlukta olan kişilerin daha sık depresyona yakalanabildikleri, sıkıntuları kabullenmekte zorlandıkları ve daha uzun sürede iyileştikleri yönündedir. Belki de belirli bir spiritüel inancı olan kişiler daha kolay kabul etmekte ve ruhsal sıkıntılarını daha az travmayla atlatabilmektedirler.”⁵⁴

c. Dinin Yaşamın Uzatılmasına Katkısı

Müftüoğlu’nun *Yaşasın Hayat* adlı eserinde “Dini Duygular ve İnançlar Yaşamı Uzatır” diye bir başlık vardır. Onun ifadeleriyle “hayatı kutsayan, ölümü kabullenen, dua etmenin gücünden yararlanan, iyileştiren, şifa dağıtan, güç ve kuvvet veren ‘Yüce Tanrı’ya’ samimiyetle inanan insanlar daha uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmektedir.” Ona göre bu, bir doktorun kişisel kanaati ya da son zamanlarda ortaya atılan bir moda söylem de değildir. “İnançların sağlığı doğrudan ve derinden etkilediği evrensel bir gerçektir.”⁵⁵

Müftüoğlu’na göre inancın sağlık üzerindeki etkilerinin stresle başa çıkmayı kolaylaştırması gibi yukarıda değindiğimiz nedenlerinin yanında, dinin, sosyal bağları güçlendirmesi gibi dolaylı yollarla sağlığa yaptığı katkılar da yaşamın uzaması ve yaşlılığın huzurlu geçmesinde önemli rol oynar. Onun da belirttiği üzere, “dinsel inançlar sorunlara

51) Öz ve Roizen, *Siz: Kullanım Kılavuzunuz*, s. 70.

52) Aynı eser, s. 105. İslam tasavvufundaki zikir ve benzeri yöntemlerin tedavi rolü için bkz. Muinüddin Çiştî, *Sûfi Tıbbı*, çev. Hayrettin Tekümit, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

53) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 156.

54) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 158.

55) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 231.

katılmak, varlığı ve yokluğu paylaşmak, bağış yapmak, yardım etmek, ziyaret etmek, gönül almak gibi sosyal bağları güçlendirir. Bu daha huzurlu, daha mutlu, kalabalık ve yalnızlık ile terk edilmişlik hissinden uzak bir yaşlılık demektir."⁵⁶

İnançlı olmak, Müftüoğlu'nun "Daha uzun ve sağlıklı bir hayat için öneriler" listesindeki yerini de korur. Onun bu konudaki önerileri şöyledir: "Vücudunuzu dinleyin ve iç huzuru bulmaya çalışın. Mutluluk sadece içinizdeki denge, akıl ve beden uyumuyla mümkündür. Ailenizi, çevresel ilişkilerinizi sürekli geliştirin. İnançlı olun. İnanç dünyanızı geliştirin ve zenginleştirin. Her inançtan yeni dostlar edinin. İnanç zenginliği oluşturmaya özen gösterin."⁵⁷ Müftüoğlu'nun, "Mutlu bir yaşlılığın ruhsal anahtarları" alt başlığının altında sıraladığı 12 maddeden biri de yine, "inançlı olmak"tır. Burada yine o, "inançlı olun. 'Yaratıcı Güce' inanın. Değerlerinizi koruyun ve sahiplenin. Değerlerinizi uzak ya da ters düşen ilişkilere girmeyin" der⁵⁸.

Kısacası sağlıklı bir dindarlık ve maneviyatın sağlıklı bir ruhsal ve bedensel yaşama bir hayli katkıda bulunacağı uzman hekimlerin açıkça belirttikleri bir husustur. Burada verilenler sadece bir başlangıçtır; ve bu konunun daha fazla hekim, alim ve filozofun görüşleri dikkate alınarak daha detaylı araştırmalara değer bir konu olduğunu göstermekle yetinmek durumundayız. Dinden sağlığa doğru gidişi böylece özetledikten sonra, şimdi de sağlıktan dine doğru gidişin ele alınabilecek birçok konusundan biri sayılabilecek olan ve doğadaki sağlık ve şifa unsurlarından Tanrı'nın varlığına giden yeni bir teistik kanıtın olabilirliğini kısaca irdelemeye çalışalım.

3. SAĞLIKTAN DİNE DOĞRU: TANRI'NIN VARLIĞININ DELİLLENDİRİLMESİNDE "ŞİFA KANITI"

Bilindiği üzere Din Felsefesinde ele alınan standart konuların başında Tanrı'nın varlığının kanıtları veya delilleri konusu gelir. Genellikle ele alınan beş delil vardır. Ontolojik delil, kozmolojik delil ve teleolojik delil isimli üç klasik delil ve onlara ilave edilen ahlak delili ve dini tecrübe delili. Bu deliller veya kanıtların da kendi arasında farklı alt dalları veya versiyonları vardır. Bunlar arasında "sağlık ve şifa kanıtı" ya da kısaca "şifa kanıtı" diye kanıt yoktur. Yine de böyle bir kanıtla aile benzerliği taşıyabilecek en yakın kanıt, teleolojik delil (the teleological argument), düzen/nizam ve gaye delili ya da tasarım kanıtı (the argument from design) denilen kanıttır. Bu kanıtın çeşitli versiyonları arasında da sağlık veya şifa merkezli bir versiyon yoktur⁵⁹.

56) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 230. Ayrıca bkz. Saygılı ve Karakelle, *Ailenizin Doktoru*, ss. 278-80.

57) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 228.

58) *Aynı eser*, s. 332.

59) Bu delille ilgili geniş bilgi için bkz. Cafer Sadık Yaran, *Islamic Thought on the Existence of God: Contributions and Contrasts with Contemporary Western Philosophy of Religion* (Washington, D.C.: R.V.P., 2003), ss. 33-161. Ayrıca bkz. Brian Davies, (ed.), *Philosophy of Religion: A Guide to the Subject* (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1998), ss. 42-70. İbn Rüşd'ün inayet ve ihtira delillerinde de sağlık ve şifa terimlerine rastlanmamaktadır. Ancak bu delillere örnek gösterdiği iki ayet (Abese 28, Yâsin 33), bu kavramlara yakın anlam içermektedir. Bkz. İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkisi: Faslu'l Makâl, el-Kesf an minhâci'l-edille*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, ss. 216-23.

Ne var ki biz son zamanlarda hekimler tarafından yazılan sağlıklı yaşam kitaplarını okurken, bu literatürden yola çıkarak sağlık ve şifa merkezli bir delilin de ortaya konulabileceğini düşünmeye başladık. Hakikaten buradaki çeşitli ifadeler bir araya getirilerek uygun bir biçimde sıraya konulduğunda yeni bir delilin ya da teleolojik delilin yeni bir versiyonunun ortaya koyulabileceği görülmektedir. Araştırmamızı biraz daha sürdürdüğümüzde bu konuda ilginç ayetlere de rastladık, ancak kendi çıkış sürecimizi dikkate alırsak önce bu literatürdeki ifadeleri iki öncül bir sonuçtan oluşan bir delil formatında bir araya getirmek, sonra bunu kısaca ifade etmeye çalışmak, sonra ilgili ayetlere değinmek ve son olarak da felsefi açıdan yapılabilecek itirazlara işaret etmek daha uygun görülmektedir.

a. “Şifa Kanıtı”nın Birinci Öncülü: Çevremizde Sağlık ve Şifa Kaynakları, İçimizde Sağlık ve Şifa Gücü Var

Sağlık ve şifa kanıtı, ontolojik kanıt veya kozmolojik kanıtın bazı versiyonları gibi a priori ve dedüktif bir kanıt değil, teleolojik kanıtı benzer şekilde *a posteriori*, induktif bir kanıttır. Özellikle birinci öncülü, dikkat çeken, düşünmeye sevkeden, makul bir açıklama gerektiren örnek olgulardan oluşur. Bu örnek olgulardan bazıları şunlardır:

a1) Doğanın İhtiyacımız Olan Sağlığa ve Şifaya Uygun Özellikler Taşınması: Dış dünyadan başlayacak olursak görürüz ki, doğa, sağlıklı yaşamamız ve hastalandığımız anlarda şifa bulmamız için ihtiyaç duyduğumuz her türlü imkanı bize bolca sunmaktadır. Düşünülmesi gereken şeylerden biri şudur: “Doğa, nasıl oluyor da her mevsim ihtiyacımız olan antioksidana uygun özellik ve renkteki meyveleri tam zamanında veriyor?”⁶⁰ Burada akla İbn Rüşd’ün Kur’an’daki inayet deliline örnek gösterdiği ayetlerden bir grup gelmektedir: “İşte onlara bir delil: ölü yeri diriltir ve oradan taneler çıkarırız da ondan yerler. Orada hurmalıklar ve üzüm bağları var ederiz, aralarında pınarlar fışkırtırız. Onun ve elleriyle yaptıklarının ürünlerini yesinler; şükretmezler mi? Yerini yetiştirdiklerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah münezzehdir.”⁶¹

a2) Bitkilerin ve Meyvelerin Sağlıklı Gıda ve Şifa Kaynağı Oluşu: Pek çok bitki ve meyve sağlıklı gıda ve şifa kaynağıdır. Henüz bu tür özelliklerini bilmediklerimizde de böyle özelliklerin olması kuvvetle muhtemeldir. “Evrendeki her varlığın, bu bütünü tamamlayıcı, bir yaratılış nedeni ve amacı vardır. Bizim çok gereksiz bulduğumuz bir bitki, zamanı geldiğinde çok önemli bir şifa kaynağı olabilir.”⁶² Bu durum sadece bitkilerle sınırlı da değildir. “Belki de önemini kavrayamadığımız bir bitkinin, bir böceğin, tadını beğenmediğimiz bir meyvenin, deniz altındaki bir yosunun, mercan türünün, toprak altındaki bir sürüngenin, mağaradaki bir mantar çeşidinin ve daha pek çok varlığın insan yaşamına büyük katkılar sağlayabileceğine tanık olacağız.”⁶³ Burada da bir grup ayet

60) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 18.

61) Yâsin sûresi, 33-36.

62) *Aynı eser*, s. 137.

63) *Aynı eser*, s. 181.

akla gelmektedir: "İnsan, yiyeceğine bir baksın. Doğrusu suyu bol bol indirmektedir. Sonra yeryüzünü iyice yarmakta ve orada taneli ekinler, üzümler, sebzeler, zeytin, hurma ağaçları ve bahçelerde koca koca ağaçlı meyveler ve çayırılar bitirmektedir. Bunlar sizin ve hayvanlarınız için geçimlidir."⁶⁴

a3) Hayvanlardaki Şifa İçgüdüsünün/İçsesinin Varlığı: Hayvanlar kendi kendilerine şaşırtıcı ve düşündürücü tedavi yöntemleri uygulamaktadırlar. "Örneğin , kediler ishal olunca et yemez, sadece bazı otları yerler veya maymunlar hamile olduklarında birçok yiyeceği keser ve bazı meyvelere yönelirler. Peki bu hayvanlar ne zaman, neyi, nasıl, ne kadar yiyeceklerini nasıl ve nereden biliyorlar? Maymun neden bitkileri ezip yaralarına sürüyor? Arı, balın ve kovanın bozulmaması için balmumuna propolisi nasıl koyuyor da, yuva mikrop tutmuyor?"⁶⁵

a4) İnsanlardaki Sağlığı Koruyucu ve Tedavi Edici Şifa Gücünün (Physis) Varlığı: Müftüoğlu'nun belirttiğine göre, "ruh ve beden işbirliğinin sağlıklı dengesinde sağlığı koruyucu ve tamir edici olağanüstü bir kapasite mevcuttur. Bu Hippokrates tıbbında 'physis' olarak adlandırılır. Bu sıra dışı ve olağanüstü güç sürekli olarak aktiftir, kullanılabilir ve geliştirilebilir haldedir. Physis kapasitesi düzenleyicidir, önleyicidir, koruyucudur, tamir ve tedavi edicidir."⁶⁶ Peki, böyle bir güç varsa hastalandığımızda neden doktora gidiyoruz ve modern tıp ne işe yarıyor? "Aslında modern tıbbın yaptığı şey de bu gücü harekete geçirmek ve teşvik etmektir. Bir ortopedik cerrah kırılan bir kemiği uç uca getirir ama yaranın iyileştirilmesini, bu olağanüstü bedensel güce, physis'e bırakır. Sağlık sorunlarımızın çoğu (soğuk algınlığı, ateş, baş ağrısı, hazımsızlık, öksürük, yanıklar, kesikler, yaralanmalar, virüs enfeksiyonları) bedenin bu doğal gücüyle, tıbbi bir yardım olmaksızın iyileştirilir. Bedenimizin maruz kaldığı onlarca zararlı etken (hava kirliliği, alkol, sigara, egzoz gazları, besin toksinleri, kimyasal toksinler, karsinojen maddeler) physis'in muhteşem gücüyle bedenimizden uzaklaştırılır."⁶⁷

Doğada, bitkiler, sebzeler ve meyvelerdeki şifa kaynaklarının ihtiyaç duyduğumuz oranda mevcut olması, bal, süt, yumurta vb. örneklerde olduğu gibi hayvanların ürettikleri gıda ve şifa kaynağı besinlerin varlığı, hayvanların içgüdüsel şifa yöntemleri ve insandaki sağlığı koruyucu ve tedavi edici olağanüstü şifa gücü physis'in varlığı üzerinde düşünüp tefekkür etmemiz ya da felsefe yapmamız gereken olgulardan sadece birkaçıdır. Bunlar ve benzerleri ile ilgili en rasyonel ve makul açıklama nedir sorusu bizi şifa kanıtının ikinci öncülüne getirir.

b. "Şifa Kanıtı"nın İkinci Öncülü: Çevremizde Şifa Kaynakları ve İçimizde Şifa Gücünün En Makul Açıklaması Tesadüf vb. Olamaz

Şifa kanıtının ikinci öncülü, teleolojik kanıtta olduğu gibi, ya mantıktaki saçmaya irca denilen yöntemle olur ya da David Hume'un analojik teleolojik delile yönelttiği ele-

64) Abese süresi, 24-32.

65) Aynı eser, s. 18. Hayvanlarda görülen içgüdüsel tedavi yöntemleri ile ilgili başka örnekler için bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Peygamber Efendimizin Maddi-Manevi Sağlık Öğütleri*, s. 12.

66) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, s. 26.

67) Müftüoğlu, *Yaşasın Hayat*, ss. 26-27.

tiriler göze alınarak ve de dikkate alınarak analogi yöntemiyle oluşturulabilir. Ayrıntıya girmeyi daha sonraki araştırmalara bıraktığımız bu yazıda biz, yukarıdan beri daha ziyade dikkate aldığımızı belirttiğimiz literatürde, sadece tesadüf olasılığının saçmaya irca edilişi veya daha mütevazı bir ifadeyle makul görülmeşiğini belirtmekle yetineceğiz.

Birinci öncül üzerine düşündükten sonra, ikinci öncül olarak sorulacak soru şudur: "Bütün bunlar birer tesadüf mü, yoksa tüm bunlar doğanın içinde bulunan gizemli şifa kaynaklarının ipuçları mı?"⁶⁸ Daha açık bir ifadeyle, bütün bunlar birer tesadüf sonucu olabilir mi yoksa Tanrısal bir tasarımın, inayetin ve sevginin mi ürünüdürler? Böylesine sıradışı olgular ve olağanüstü güçlerin birer tesadüf sonucu ortaya çıkmış olmaları pek muhtemel gözükmemektedir. Tesadüf açıklamasına naturalist sınırlar içinde kalan Darwinist mekanizma ve retorisi ekleyerek itiraz edilmesi kuvvetle muhtemeldir; ama bu da bu tür bir açıklama alternatifini kabul edilebilirlik düzeyine çıkarmaya yetmez. Tesadüf merkezli açıklamalar bir tarafa bırakıldığında, geriye kanıtın sonucunu oluşturan alternatif kalmaktadır.

c) "*Şifa Kanıtı'nın Sonucu: Çevremizde Şifa Kaynakları ve İçimizde Şifa Gücünün En Makul Açıklaması Olarak Tanrı'nın Varlığı, Sevgisi, Rahmeti ve Şifa Bahşediciliği*

Şifa kanıtının sonucuna göre, ilk öncülde gördüğümüz sağlık ve şifa kaynakları ve güçleri ile ilgili en makul ve en doğru açıklaması, ikinci öncüldeki alternatifleri de dikkate alıp elediğimizde geriye kalan tek alternatiftir; bu da, bu kaynakları ve güçleri doğaya ve içimize; var olan, bizler seven, bizlere merhamet eden ve bizlere sağlık ve şifa bahşeden bir Tanrı'nın koymuş olmasıdır. Bu kanıtın sonucunu şu kısa ifadede de görmek mümkündür: "Yüce Yaradan bize bunları bir sevgi ve güzellikler yumağı halinde sundu."⁶⁹ Başka bir ifadeyle, "doğadaki meyveler, sebzeler, baharatlar ve şifalı bitkiler doğanın bize birer hediyesi, Yaradan'ın sevgisinin birer ifadesidir."⁷⁰

Din Felsefesi içinde ele alındığında her delilin kendisine yöneltilen ve yöneltilebilecek olan itirazlarla birlikte ele alınması kaçınılmazdır. Bu delile de, yukarıda değindiğimiz üzere Darwinizm eksenli itirazlar edilebileceği gibi, doğal kötülük probleminin bir parçası olan hastalıklar merkezli itirazlar da edilebilir. Bunlar elbette uzun uzun tartışmayı gerektirir ve zaman içinde yapılabilecek şeylerdir. Ama şimdilik kısaca belirtmek gerekirse, kötülük veya hastalık problemi de bu delili gözden düşürmez. Zira hastalıklarla gelen "acı ve şanssızlık olarak adlandırdığımız pek çok deneyim aslında ruhsal tekamülümüz için gerekli olan sert enerji şoklarıdır. Hemen yaşama küsüp kaçmak yerine neden böyle bir deneyim yaşadığımızı irdelemek ve ruhsal açıdan gerekli dersi almaya çalışmak acımızı hafifletecek ve rahatlamamızı sağlayacaktır."⁷¹ Dolayısıyla bu delile yöneltilebilecek itirazlar da, görüldüğü gibi, cevap verilemeyecek itirazlar değildir.

68) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 18.

69) Aynı yer.

70) Saraç, *Doğanın Şifalı Eli*, s. 17.

71) Aynı eser, s. 156.

Bu delille ilgili olarak Kur'an'a baktığımızda ilginç ayetlerle karşılaştık. Bunlardan biri bir bakıma yeni sandığımız veya saydığımız delilin tarihçesi açısından da ayrı bir önem arz ediyordu. Bilindiği gibi Kelam'da ve Din Felsefesinde çok önem verilen Hudu delilinin kaynağı bazı alimlerce Kur'an'daki bazı ayetlerden (Enam 74-79) hareketle Hz. İbrahim'e kadar götürülür⁷². Kur'an'daki bazı ayetler "Şifa kanıtı"nın da Hz. İbrahim'le başladığının öne sürülebileceğini gösteriyor. Çünkü Kur'an'da İbrahim Peygamber'in, insanlara hiçbir faydası olmayan putlara tapmaktan vazgeçip alemlerin Rabbine tapmanın daha uygun olduğunu kavmine anlatırken öne sürdüğü gerekçelerden biri de Allah'ın şifa vericiliği ya da hastalandığımızda bize şifa verenin yahut şifa bulma kaynağımızın Allah olduğudur. O, onlara şöyle der: "Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O'dur. Beni yediren, içiren O'dur. *Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur.* Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O'dur. Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağı umduğum O'dur." (Şuara, 78-82)

Bu durumda, sağlık ve şifa kanıtı ya da kısaca şifa kanıtı dediğimiz kanıtın veya delilin aslında Hz. İbrahim'le başladığını söylemek mümkündür. Kur'an'da bu delilin öncüllerini örneklendiren, sonucunu beyan eden ve bu bağlamda "şifa" kavramına da yer veren birçok ayet de vardır. Bunlardan tek bir örnekle, bu kanıtla ilgili sözleri şimdilik bitirmek uygun gözükmektedir: "Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda *insanlar için şifa* vardır. Elbette bunda *düşünen bir kavim için büyük bir ibret* vardır." (Nahl, 68-69)

Sonuç

Başta da söylediğimiz gibi, sağlık konusunda ülkemizde ve bütün dünyada yeni bilinçlenme vardır. Tıp alanında da bu alanın uzmanlarının söyledikleri ve yazdıklarına göre, tamamlayıcı tıp gibi yeni anlayışlar hızla yaygınlaşmaktadır. İnsanı bir bütün olarak ele alan ve ruhsal sağlık ve hastalıklarla bedensel sağlık ve hastalıklar arasında yakın ilişki gören bu anlayıştaki yayınlarda, dini inanç, ibadet, ahlak ve maneviyat, spiritüel teknikler, ritüeller ve meditasyon gibi uygulama ve özelliklere sahip olmanın hem ruh sağlığı ve hem de beden sağlığı için çok yararlı olduğu vurgulanmaktadır.

Bu yeni gelişmeler, genel olarak ilahiyat özel olarak da din felsefesi alanında da daha fazla gecikmeden bir karşılık bulmalıdır. İlahiyat disiplinleri arasında din felsefesinin iman-akıl ilişkisi, din-bilim ilişkisi, din-ahlak ilişkisi gibi çeşitli disiplinler ve değerler arası ilişkileri konu edindiği malumdur. Bize göre saplık da akıl, bilim, ahlak vb. kadar önemli bir değerdir. O halde din felsefesi artık "din-sağlık ilişkisi"ni de incelediği standart konular arasına almalıdır. Bu yazı bu yönde bir öneri denemesinden ibarettir.

Yazıda genel anlamda din-sağlık ilişkisi bağlamında ele alınabilecek çeşitli konulara kısaca işaret edildikten sonra, din felsefesi bağlamındaki konulara geçilmiş ve ilk olarak

72) Aydın, *Din Felsefesi*, s. 36.

dinden sağlığa doğru gidiş imkanı üzerinde durulup, dinin bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı yaşama ve yaşlanmaya ilişkin olumlu katkısı üzerinde daha ziyade sağlık bilimcilerin eserlerinden hareketle durulmuştur. Din felsefesi bağlamında ikinci olarak sağlıktan dine doğru gidiş imkanı üzerinde durulmuş ve burada “sağlık ve şifa kanıtı” demeyi uygun gördüğümüz teistik bir kanıt veya kanıt versiyonu geliştirme yolunda ilk adımlar atılmaya çalışılmıştır. Çevremizdeki doğada, bitkiler, meyveler ve hayvansal gıdalarda bulduğumuz sağlık ve şifa unsurları, hayvanlardaki içgüdüsel şifa yöntemleri ve tedavi usulleri, ve insanlardaki sağlığın korunması ve iyileşmenin gerçekleşmesini sağlayan “physis” veya şifa gücünün kaynağının sorgulanmasını merkeze alan bu kanıt, sonuçta bu kaynaklar ve güçlerle ilgili en doğru açıklamanın, Tanrı’nın varlığı, sevgisi, rahmeti ve şifa vericiliği olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bu kanıtın birçok yönünün de daha ileri düzeyde ve detaylı çalışmaları beklediğini söylemeye bile gerek yoktur.

Sonuçta denebilir ki, din-sağlık ilişkisi bir din felsefesi konusu haline gelebilirse, bundan dinimiz de yarar görecektir sağlığımız da.